

به نام خدا

رابطه بین اجرای علنی مجازات ها و افزایش وقوع جرم و جنایت از دیدگاه جامعه شناسی کیفری

مؤلف :

مهدی شادکام

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۴)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

سرشناسه : شادکام، مهدی ، ۱۳۵۸
عنوان و نام پدیدآور : رابطه بین اجرای علنی مجازات ها و افزایش وقوع جرم و جنایت از دیدگاه جامعه شناسی کیفری / مولف مهدی شادکام
مشخصات نشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۴.
مشخصات ظاهری : ۱۱۰ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۸۳۴-۶-۶
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : اجرای علنی مجازات ها - افزایش وقوع جرم و جنایت - دیدگاه جامعه شناسی کیفری
رده بندی کنگره : TP ۹۸۳
رده بندی دیویی : ۵۵/۶۶۸
شماره کتابشناسی ملی : ۹۹۷۶۵۸۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی : فیبا

نام کتاب : رابطه بین اجرای علنی مجازات ها و افزایش وقوع جرم و جنایت از دیدگاه جامعه شناسی کیفری
مولف : مهدی شادکام
ناشر : انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد : پروانه مهاجر
تیراژ : ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ : اول - ۱۴۰۴
چاپ : زیرجد
قیمت : ۱۴۵۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان :
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۱۱۷-۸۳۴-۶-۶
تلفن مرکز پخش : ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

انتشارات ارسطو

موسسه زند

فهرست

فصل اول: مقدمه	۷
مقدمه	۷
فصل دوم: تعاریف و مفاهیم جرم و مجازات	۱۳
تعریف لغوی جرم	۱۳
تعریف اصطلاحی جرم	۱۳
تعریف جرم از دیدگاه های مختلف	۱۴
تعریف جرم از دیدگاه فقها	۱۴
تعریف جرم از منظر حقوقدانان	۱۵
عناصر تشکیل دهنده جرم	۱۶
انواع جرم	۱۷
جرم شبه عمد و موارد قانونی آن	۱۹
موارد قانونی خطای محض	۱۹
جرم مادی صرف	۲۰
شریک جرم	۲۰
معاون جرم	۲۰
تعریف مجازات	۲۱
تعریف مجازات در حقوق اسلام	۲۱
تعریف مجازات در حقوق عرفی	۲۳
شناخت مجازات	۲۶
انواع مجازات	۲۸
مجازات های تکمیلی و تبعی	۳۰

۳۰ شخص حقوقی
۳۱ خصایص مجازات ها
۳۵ مبانی مجازات ها
۳۵ نظریه بازدارندگی مجازات ها
۳۷ نظریه مکافات عمل یا اثر وضعی جرم
۳۷ نظریه اصلاحی و دفاعی مجازات
۳۸ اصول حاکم بر مجازات ها
۴۲ طبقه بندی مجازات ها بر حسب ماهیت عینی آنها
۴۶ اقدامات تأمینی و تربیتی
۴۸ اصل تناسب جرم و مجازات
۴۹ فصل سوم: اجرای علنی و دیدگاه جامعه شناسی
۴۹ تعریف علن و ملأعام
۴۹ معنای لغوی
۴۹ معنای اصطلاحی
۵۰ تعریف ملأعام
۵۰ معنای لغوی
۵۰ معنای اصطلاحی
۵۱ اجرای علنی مجازات در قوانین داخلی
۵۲ جامعه شناسی کیفری
۵۹ جامعه شناسی انحراف
۶۱ جامعه شناسی حقوقی
۶۴ جامعه شناسی سیاسی
۶۶ جامعه شناسی سازمانها و تشکیلات
۶۹ فصل چهارم: اجرای علنی مجازات ها

۶۹.....	اجرای علنی مجازات ها از دیدگاه حقوق اسلام
۷۰	مشروعیت اجرای علنی مجازات
۷۲	موارد اجرای علنی مجازات
۷۹	مفهوم علنی بودن مجازات
۸۰	مفهوم «طائفه» در آیه نور
۸۲	اصل و قاعده اولی در اجرای مجازات آشکار
۸۵	اجرای علنی مجازات ها در مقررات کیفری ایران
۹۰	ضرورت طرح موضوع اجرای علنی مجازات ها
۹۲	جایگاه اجرای علنی مجازات ها در قوانین جزایی ایران
۹۵	جایگاه اجرای علنی مجازات ها در فقه
۹۹	بحث انتقادی
۱۰۷.....	صور و اشکال کیفر
۱۰۸.....	نتیجه گیری
۱۰۹.....	منابع

فصل اول:

مقدمه

مقدمه

در سال‌های اخیر بحث اجرای علنی مجازات‌ها، با چالش‌های فراوانی روبه‌رو بوده است. در طول این مدت، گروه‌ها و جریان‌های مختلفی با انگیزه‌ها و اهداف متفاوتی این موضوع را مورد توجه قرار داده‌اند. مسأله اساسی در این است که نفس مجازات که باید اثر عبرت‌آموزی و اصلاح داشته باشد، آیا باید در ملأعام صورت گیرد تا باعث ارعاب شود. البته باید توجه داشت که اگرچه شاید تأثیرات موقتی را که اجرای علنی مجازات‌ها دارد نتوان انکار کرد، اما باید تأثیرات مخرب اجتماعی ناشی از مشاهده مجازات توجه کرد.

اجرای علنی مجازات بعد از پیروزی انقلاب اسلامی یکی از مهمترین موضوعات نظام عدالت کیفری بوده است، به‌صورتی که آثار آن خیلی زود در بخشنامه‌های قوه قضاییه و مقررات مربوط به اجرای مجازات قصاص، رجم، اعدام و شلاق نمایان شده و در طول سال‌های گذشته نحوه اجرای مجازات بحث‌های مختلف داخلی و بازتاب‌های بین‌المللی به همراه داشته است.

روند رو به افزایش اجرای علنی مجازات از اوایل سال ۱۳۶۰ آغاز شد که به کرات اعدام برخی از مجرمان جرایم مواد مخدر و همچنین مجازات‌هایی مانند شلاق در ملا عام اجرا شد (مدنی، ۱۳۹۰). علیرغم نبود نص قانونی و با وجود برخورد با قواعد مهمی چون وجوب حفظ حیثیت افراد، ممنوعیت مجازات مضاعف، حرمت تنفیر و حرمت وهن دین و با وصف تأثیر سوء اجرای علنی مجازات‌ها بر بستگان محکوم، موافقان اجرای علنی مجازات‌ها با استدلال به لزوم شدت برخورد با این جرایم و با استناد به استقبال مردم از این شیوه اجرا حمایت کرده‌اند.

آثار نامطلوب اجرای احکام محکومیت‌های جزایی در ملا عام سبب شد تا شورای عالی قضایی در سال ۱۳۶۵ طی بخشنامه شماره ۹/۶۵/ب/ش - ۱۳۶۵/۳/۱ از مراجع قضایی کشور بخواهد که جز در موارد الزام قانونی، از صدور چنین احکامی خودداری کنند. دادرها نیز در اجرای احکام در ملا عام به اجتماع حداقل افراد در محل دادرها یا کلانتری یا زندان و محل‌هایی نظیر آن اکتفا کنند و از اجرای احکام به ابتکار شخصی در صحن یا مقابل دبیرستان‌ها یا اماکنی مانند آن، مؤکداً خودداری ورزند و بر رعایت این مقررات از سوی ضابطان و مأموران اجرا نیز مراقبت دقیق کنند.

در سال ۱۳۶۶ نیز به واسطه حساسیت پرونده‌های منجر به اعدام، شورای عالی قضایی در بخشنامه شماره ۲۹/۶۶/ب/ش - ۱۳۶۶/۱۴ به دادگاه‌ها و دادرهای انقلاب اسلامی و دادگاه‌های عالی انقلاب اسلامی مقرر کرد که پرونده‌های منتهی به صدور قصاص، اعدام، صلب، رجم و مصادره و استرداد و ضبط برای بررسی و تأیید نهایی به شورای عالی قضایی ارسال شود.

در همین زمینه در سال ۱۳۶۷ اداره حقوقی دادگستری در نظریه شماره ۷/۶۲۴۱-۱۹/۱۱/۱۳۶۷ با تأکید بر لزوم تصریح قانونگذار به اجرای علنی مجازات اشعار داشت: «در تعزیرات، دادگاه تنها وقتی می‌تواند حکم به اجرای شلاق در ملا عام بدهد که قانون چنین اجازه‌ای را صریحاً داده باشد زیرا زدن شلاق یک مجازات است و اجرای آن در ملا عام که مستلزم هتک حیثیت مضروب می‌شود، مجازات دیگری است که بدون وجود قانون جایز نیست» (باختر، ۱۳۸۷: ۱۳۲).

به علت گستردگی جرایم مواد مخدر و اجرای مجازات علنی آنها با وجود عدم نص قابل استناد، در سال ۱۳۶۷ در قانون مبارزه با جرایم مواد مخدر در مواد ۶ و ۹، اجرای علنی مجازات پیش‌بینی و به دنبال آن در مواد ۹ و ۱۱ مصوب سال ۱۳۶۷ نیز بار دیگر اجرای علنی مجازات توصیه شد. به موجب این مواد چنانچه در مرتب چهارم مجموع مواد مخدر در اثر تکرار به سی گرم برسد یا اقدام به قاچاق مواد مخدر به‌طور مسلحانه صورت گیرد، مرتکب به اعدام محکوم شده و در صورت مصلحت در محل زندگی و در ملا عام مجازات اجرا می‌شود. برخی پژوهش‌های انجام گرفته در خصوص میزان اعدام‌های علنی جرایم مواد مخدر بین سال‌های ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۸ حاکی از آن است

که ۱۸ درصد آنها در ملا عام صورت پذیرفته است. درحالیکه میزان وقوع جرایم در این سال‌ها رو به افزایش بوده است (اکبری، ۱۳۷۹: ۳۰۰).

در سال ۱۳۶۹ رئیس وقت قوه قضائیه طی بخشنامه شماره م ۱۸۱/۲۰۱ - ۱۳۶۹/۱۱/۲۱ به کلی واحدهای قضایی سراسر کشور مقرر می‌دارد: «نظر به اینکه اجرای بعضی از احکام مراجع قضایی، ممکن است به مقتضای زمان و مکان، دارای عوارض و بازتاب وسیع سیاسی و اجتماعی در جامعه باشد، لذا ایجاب می‌نماید برای پیشگیری از هر نوع تبعات سوء و به‌منظور اجرای صحیح قانون در موارد فوق، مسئولین مربوط، مراتب را به رئیس قوه قضائیه گزارش نمایند تا در کیفیت اجرا، هماهنگی لازم معمول گردد». مفاد این بخشنامه در سال ۱۳۷۱ در بخشنامه دیگری به شماره م ۱۱۸۶۰۵ - ۱۳۷۱/۱۰/۲۵ به مراجع قضایی سراسر کشور مجدداً مورد تأکید قرار گرفت.

خبر، چاپ و نشر عکس از مراسم اجرای احکام نیز از دیگر چالش‌های دستگاه قضایی بوده است؛ برای نمونه در سال ۱۳۷۰ معاون اجرایی رئیس وقت قوه قضائیه به موجب بخشنامه شماره م ۱۲۲۱۸۵ - ۱۳۷۰/۱۲/۱۲ به کلیه دادستان‌های عمومی، انقلاب و نظامی سراسر کشور مقرر داشت: «حسب دستور ریاست محترم قوه قضائیه، مقتضی است در هر مورد که حکم اعدام، قصاص نفس، صلب و یا رجم محکومین به اجرا درمی‌آید، قبل از درج هر گونه خبر و چاپ و نشر عکس از مراسم اجرای حکم، با دفتر ایشان هماهنگی لازم معمول و از اقدام مستقیم در این خصوص خودداری شود».

اجرای احکام کیفری حدود بازتاب‌های بین‌المللی نیز داشته است. در بخشنامه شماره ۱۷۷/۲۸۱۴ مورخ ۱۳۷۷/۳/۲۷ رئیس قوه قضائیه به کلی واحدهای قضایی سراسر کشور عنوان شده به‌دنبال گزارش سفارت جمهوری اسلامی ایران در توکیو که حاکی از سوء برداشت و تبلیغیات مغرضان رسانه‌های گروهی خارجی از مراسم اجرای احکام رجم، صلب و به‌طور کلی اجرای حدود الهی بوده است، به‌منظور خنثی کردن این تبلیغات و حفظ مصالح عالی نظام، اولاً پرونده‌های مذکور به‌منظور اعلام بلامانع بودن به دبیرخانه قوه قضائیه ارسال و ثانیاً رؤسای حوزه‌های قضایی و قضات محترم اجرای احکام با حسن تدبیر در انتخاب شیوه مناسب در خصوص

...

اجرای این‌گونه آرا ترتیبی اتخاذ فرمایند که مایه سوءاستفاده معاندین و ضد انقلاب نشود. بخشنامه مذکور پس از سه سال و نیم و با تغییر ریاست قوه قضاییه، به موجب بخشنامه شماره ۱۳۸۰/۱۱/۲۳ - ۱/۸۰/۲۲۳۴۵ به مراجع قضایی عمومی، انقلاب و نظامی با بیان عدم ضرورت فرستادن پرونده‌های محکومان به حد به قوه قضاییه و لزوم تسریع در اجرای احکام قطعی حدود و تأثیر آن در ایجاد امنیت قضایی با تغییر رویه روبه‌رو شده و مقرر شد که دیگر نیازی به ارسال پرونده به دبیرخانه قوه قضاییه و تحصیل اذن در اجرا نیست و ارسال گزارش از طریق دورنگار کفایت می‌کند، مگر در موارد نادر و استثنایی که به لحاظ اهمیت یا عوارض جانبی یا ملی بودن پرونده، اجرای حکم مستلزم تکلیف و هماهنگی قبلی باشد.

ادامه این روند به ابلاغ آیین‌نامه نحوه اجرای مجازات‌های بدنی و سلب حیات با عنوان «آیین‌نامه نحوه اجرای احکام قصاص، رجم، قتل، صلب، اعدام و شلاق» در سال ۱۳۸۹ منجر شد که در اجرای ماده ۲۹۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۸۷/۶/۲۸ به تصویب رئیس قوه قضاییه رسید. رسیدگی به درخواست عفو از سوی محکوم قبل از اجرای مجازات اعدام، قتل، رجم، صلب یا قطع عضو، ضرورت تشخیص حضور تماشاچی برای اجرای مجازات، وظایف مقام قضایی مجری حکم در نظارت بر صحت اجرا و رعایت تشریفات لازم و عدم تأخیر و تعطیل آن، فیلمبرداری و عکسبرداری و انتشار خبر اجرای حکم، نحوه اجرای مجازات رجم و تعداد حاضران و نحوه اجرای مجازات موضوع آیین‌نامه از جمله مسائل مهم مطرح در آن است.

طی سال‌های گذشته اجرای علنی مجازات‌ها و گرداندن مجرم در شهرها که همراه با توهین و تحقیر مجرم است، یکی از مباحث بحث‌برانگیز بوده و واکنش برخی صاحب‌نظران مسائل شرعی، اجتماعی و سیاسی را برانگیخته است. اجرای علنی مجازات‌ها بدون در نظر گرفتن عواطف، احساسات و شخصیت مجرم و شرایط اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی و سایر عوامل تأثیرگذار در پیدایش جرم، علاوه بر اینکه مجرم را به سوی جرائمی بیشتر سوق می‌دهد، بیشترین ضرر و خطر

را متوجه جامعه می‌سازد. در حال حاضر از یک سو، هر حادثه‌ای که در هر نقطه‌ای از جهان رخ می‌دهد در تمامی جهان انعکاس می‌یابد و از سوی دیگر، حساسیت جهانی نسبت به برخی کشورها خصوصاً کشورهای اسلامی به گونه‌ای است که نمودهای ناخوشایند را با جداسازی از سایر عناصر مجموعه آن، به شدت بزرگنمایی کرده و مورد ایراد و انتقاد قرار می‌دهند؛ همین مسأله، ضرورت پرداختن به این موضوع را دو چندان ساخته است. از این‌رو، کتاب حاضر قصد دارد به بررسی رابطه بین اجرای علنی مجازات‌ها و افزایش وقوع جرم و جنایت از دیدگاه جامعه شناسی کیفری بپردازد.

فصل دوم:

تعاریف و مفاهیم جرم و مجازات

تعریف لغوی جرم

جرم در لغت به معنای گناه، خطا و بزه به کار می رود، در معنای گناه نیز به کار بد، بزه، عمل زشت، نافرمانی، معصیت و جرم اشاره شده است. در فرهنگ دهخدا جرم به معنی گناه و تعدی آمده است.^۱

اصل معنی جرم، بریدن میوه از درخت است و برای هر کسب و کار زشت و مکروه، استعاره شده است و به معنی وادار کردن به کار ناپسند نیز اطلاق شده است.^۲

در فرهنگ لغت واژه «جرم» به معنای کار ناپسند، اعمال زشت یا قطع کردن معنی شده است؛ اما قانون مجازات اسلامی در ماده ۲ بیان می کند که هر عمل یا ترک عملی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد، جرم محسوب می شود.

بر این اساس و در تعریفی کامل تر می توان بیان کرد که جرم یعنی انجام هر عمل یا ترک هر عملی که نتیجه اش بر هم زدن مصالح مهم انسانی یعنی دین، نفس، مال، عقل و ناموس باشد، یا نظم و امنیت اجتماع را مختل کند و برایش در قانون مجازات تعیین شده باشد.^۳

تعریف اصطلاحی جرم

^۱ دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۳، لغت نامه ص ۱۶

^۲ اصفهانی، راغب، المفردات فی غریب القرآن در ماده جرم، ص ۱۶۶

^۳ <https://civilica.com/note/8773/>

کنش‌های مثبت یا منفی مخالف نظم اجتماعی افراد در جامعه که به موجب قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی تعیین شده باشد جرم نام دارد.

از نظر جامعه‌شناسان، جرم عملی است مخالف منافع انسانی جامعه، اعم از این که مورد عنایت قانون‌گذار قرار گرفته یا نگرفته باشد.^۱

دورکیم جامعه‌شناس مشهور فرانسه درباره جرم چنین می‌گوید :

«ما می‌توانیم وجود یک سلسله از عملیات را اثبات کنیم که اجتماع علیه آن‌ها واکنشی به صورت مجازات نشان میدهد از این سلسله عملیات گروهی می‌توان چیزی درست کردو به آن تعریف مشترکی بنام جرم داد»^۲

تعریف جرم از دیدگاه‌های مختلف

جرم عبارت است از اینکه افعالی که مغایر با احکام یا اوامر خداوند متعال و نیز مواردی که مخالف با موازین اجتماعی جامعه هست که از نظر بسیاری از افراد کار زشت و ناپسند محسوب می‌شود و هر کس با توجه به میزان تقصیر خود در ارتکاب جرم باید به همان میزان مجازات گردد؛ در این باره به بیان تعریفی چند از نظریات مختلف می‌پردازیم:

تعریف جرم از دیدگاه فقها

جرم انگاری در هر نظام کیفری ریشه در ارزش‌های پذیرفته شده آن مکتب دارد و به همین دلیل نظام کیفری در هر جامعه نشان دهنده ارزش‌های مورد تأیید آن جامعه است اسلام نیز با توجه به ارزش‌های واقعی در زندگی انسان کلیه اعمالی را که به نوعی ارزش‌های اساسی مربوط به

^۱ باهری، محمد، نگرشی بر حقوق جزای عمومی، ص ۱۲۵

^۲ فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ص ۶۴

زندگی فردی و اجتماعی را مورد تهدید قرار میدهد جرم دانسته و به تناسب اهمیت آن ارزش ها برای جرایم، مجازات مقرر نموده است .

جرم از دیدگاه اسلام هر فعل یا ترک فعل است که با مصالح و مفاسد واقعی انسان اعم از مادی و معنوی و دنیوی و اخروی ارتباط پیدا می کند .^۱

از نظر فقها و یا به تعبیر دیگر دیدگاه اسلام، افعالی جرم تلقی می شود که مغایر با احکام یا اوامر و نواهی باری تعالی باشند این افعال در قرآن کریم با نام های مختلف از قبیل سوء ، اثم، جناح و ..مذکور است .

جناح(گناه) که موضوع حدود و تعزیرات اسلامی است شامل هر فعلی ولو آنکه تنها جنبه شخصی داشته باشد یعنی مفسده ی آن عاید خصوص مرتکب گردد نیز می شود مانند: رده، شرب، خمر، کذب، ترک واجبات و غیره، تعریف جرم، تعریف عام است که می توان آن را برائت و معصیت و خطیئه نیز تسری داد و در این تعریف ، همه دارای یک ماهیت هستند و عبارتند از :

نافرمانی خدای تعالی و سرپیچی از اوامر و نواهی او که به دنبال آن استحقاق مجازات وجود دارد.^۲

تعریف جرم از منظر حقوق دانان

علمای حقوق کیفری هر یک ، جرم را به گونه ای تعریف کرده اند هر یک از این تعاریف اغلب از گرایش های نظری مکتب های خاصی ملهم بوده است برای نمونه مکتب عدالت مطلق جرم را «هر عمل مغایر اخلاق و عدالت، تعریف کرده است یا بنا به تعریف گاروفالو یکی از بنیان گذاران دانش جرم شناسی ، جرم عبارت است از : تعرض به احساس اخلاق بشر که شفقت و درستکاری

^۱ منبع پیشین، ص ۱۲۴

^۲ فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ص ۶۵